

BIDRAGS- INDUSTRIN

Civilsamhället – ett bidragsindustriellt komplex

Text: **Mats Lundström**
Illustration: **Björn Öberg**

Civilsamhället var en gång fyllt av idealitet och frivillighet. Det är sedan länge ersatt av en bidragsindustri. Ett av de smutsigaste områdena är folkbildningen där studiecirkelverksamheten utvecklats till en korrptionskultur.

D

et finns inget tydligare exempel på hur korruption sprider sig i ett bidragsberoende system än det där studieförbunden i dag verkar. De många avslöjandena på senare tid tyder också på ett tilltagande fusk.

Enligt visselblåsare i förbunden kan 70 procent av studiecirkelarna vara påhittade, siffror som presenterats av docent Magnus Ranstorp, forskningschef vid Centrum för asymmetriska hot- och terrorismstudier (CATS) vid Försvarshögskolan, som tillsammans med forskarna Peder Hyllengren och Aje Carlbom upptäckt den bedrägliga verksamheten.

– Fusk kan därmed överstiga en miljard skattekronor per år, säger Magnus Ranstorp.

En genomgång av nyheter om studieförbunden under tjugohundratalet visar på regelbundna, årliga avslöjanden. Exempelvis briserade i höstas en nyhet om att organiserad brottslighet var inblandad i studieverksamheten i Järva utanför Stockholm. Minst lika illa var det i Skåne när Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV) för några år sedan utsattes för ett bedrägeri med studiecirkel där två anställda i stället spenderat skattepengarna på resor och droger.

Omfattningen på bedrägerierna har förmodligen aldrig varit större än i dag. I synnerhet när Folkbildningsrådet, som fördelar bidragen till studieförbunden, på senare år fått extra tilldelning av skattepengar för att möta de omfattande integrationsproblemen. Därtill finns en svåröverskådlig flora av bidrag från regionala stödprogram och kommunala föreningsbidrag. Mörkertalet är stort.

Ofta resulterar upptäckt av fusk i krav på återbetalning. För skattebetalarnas del innebär det ingen skillnad då alla pengar inom Folkbildningssverige i praktiken utgörs av skattemedel.

– Den närmast totala bristen på regler vid

utbetalningar är slående, vilket illustreras väl i samband med flera av de uppmärksammade skandalerna, säger Magnus Ranstorp.

Studieförbunden var en gång en gräsrotsrörelse. Sedan tillkomsten av grund-, gymnasie- och högskolan har folkbildningen förlorat i betydelse. Socialdemokraterna började tidigt att mata studieförbunden, först med kaffepengar och resebidrag, men från 1960-talet med fullständig försörjning av allt som har med folkbildning att göra.

Studieförbunden har därefter tilldelats en central roll i arbetet för integration, jämlikhet och demokrati. Som vi snart ska se har det snarare lett till motsatsen med storskaliga fusk och cementering av segregationen.

– Folkbildningstanken bygger på att folk bildar varandra vid sidan av sitt ordinarie arbete. Men i det svenska fallet har det utvecklats till att bli ett bidragsindustriellt komplex utan egentligt regelverk och helt utan styrning och kontroll av hur skattemedel förvaltas och används, säger Johan Westerholm som under många år rapporterat om problemen med folkbildningen via webbplatsen ledarsidorna.se.

Folkbildningsrådet delar

ut mer än fyra miljarder varje år till studieförbunden och till folkhögskolorna. Drygt hälften går till de tio studieförbund som är knutna till Folkbildningsrådet. Systemet för att skapa studiecirkel bygger på en jakt på kvantitet före kvalitet.

– Ett av de allvarligaste problemen i den djupgående korruptionskulturen är att jakten på volymer – och därmed pengar – överskuggar allt. Ett systemfel som utgår från en outtalad målsättning för studieförbunden om att växa med 7–10 procent per år. Därmed blir volymjakten avgörande och alla i kedjan gynnas. Alla spelar med i spelet, säger Magnus Ranstorp.

UTAN EGENTLIGT REGELVERK, HELT UTAN STYRNING OCH KONTROLL AV HUR SKATTEMEDEL FÖRVALTAS OCH ANVÄNDS.

Johan Westerholm har under många år bevakat religiös extremism och kom förra året ut med boken *Islamismen i Sverige* som handlar om Islamska Brödraskapets utbredning.

EXTRA

Riksrevisionen ska granska Folkbildningsrådet

→ Misstankar om fusk och bedrägeri har florerat under decennier men först nu har frågan kommit upp på allvar.

Folkbildningsrådet har kategoriskt förnekat fuskets omfattning, men har efter Moderaternas initiativ frågats ut i kulturutskottet flera gånger. Rådet har tvingats till en intern granskning och i april presenterat ett åtgärds paket för att komma till rätta med felaktigheterna.

Vid sidan om kulturutskottets granskning har nu även Riksrevisionen beslutat om en extern genomgång av Folkbildningsrådet. Det är inte första gången det sker, både Statskontoret och Riksrevisionen har tidigare försökt genomlysna verksamheten, men eftersom rådet inte är en myndighet utan en sorts ideell förening är inte offentlighetsprincipen tillämplig. Ändå har rådet befogethet att dela ut miljardbelopp av skattepengar varje år.

– Trots en omfattande egen åtgärdslista som baseras på den interna granskningen finns det uppenbara brister som endast kan åtgärdas om extern part förbehållslöst och utan begränsningar lyser igenom verksamheten, säger Johan Westerholm som driver Ledarsidorna.

De uppblåsta siffrorna är nästan komiska i sin orimlighet. ABF i Storuman anordnade ett år 3 000 kulturarrangemang med 6 000 deltagare, men kommunen har bara 5 700 invånare.

I Malmö rapporterades 550 000 deltagare i studiecirkel under ett år.

Göteborgarna har de senaste åren inte gjort annat än studerat i studiecirkel, 4,5 miljoner deltagare under tre år.

2019 hade de tio studieförbunden 24 miljoner deltagare vilket motsvarar minst ett par studiecirkel eller kulturarrangemang per vecka och vuxen svensk, året runt.

Det självgenererande systemet med studiecirkel som Magnus Ranstorp beskriver har rullat på sedan Folkbildningsrådet bildades 1991. Rådet är en ideell förening utan insyn men agerar som en pseudo-myndighet genom att fördela statsbidrag som sedan utbetalas av Riksgälden.

Johan Westerholm har under flera år undersökt de många personkopplingar som finns mellan socialdemokratin, folkbildningen och andra delar av det civila samhället, exempelvis Svenska kyrkan och muslimska organisationer.

Ledningen inom Folkbildningsrådet kommer till stora delar från den andliga delen av social-

Fakta

Så kan folkbildningen reformeras

Folkbildningen borde reformeras för att bli av med fusket med skattemedel, enligt Rebecca Weidmo Uvell (förkortad version):

→ En fuskkommission borde tillsättas som granskar de senaste fem årens verksamhet då det nu framkommit alldeles för mycket fusk.

→ Folkbildningsrådet har förverkat uppdraget att fördela bidrag och bör läggas ned. Ansvaret bör flyttas till en riktigt myndighet som lyder under offentlighetsprincipen.

→ Systemet med kvantitet före kvalitet bör reformeras. Alla utbetalningar bör varje år granskas av en oberoende revision som bör få rätt att göra oannonserade besök på studieförbundens aktiviteter.

→ Deltagare i kurser måste kunna identifieras, eventuellt via BankID för att säkerställa att personerna existerar.

→ Förbjud alla studieförbund att lägga ut verksamheten på entreprenad. All verksamhet ska skötas av förbunden i förbundens lokaler.

demokratin, sidoorganisationen Tro och Solidaritet, även om rådet har en centerpartistisk ordförande, Catharina Håkansson Boman.

– Tillsammans med Svenska kyrkans studieförbund, Sensus, har Folkbildningsrådet starkt bidragit till att muslimska studieförbundet Ibn Rushd kunnat lyfta miljarder i bidrag senaste decenniet från alla delar av det offentliga. Tanken har varit att förbättra integrationen och utveckla demokratin, men resultatet förskräcker då studieförbundet har bevisade knytningar till Muslimska brödraskapet som i flera länder är en terroristämplad organisation och även benämns som antisemitisk, berättar Johan Westerholm.

Enligt Ledarsidorna har endast tio procent av antalet undervisningstimmar i Ibn Rushds regi använts för studier om det svenska samhället eller annat som kan underlätta integrationen av nyanlända. I praktiken har hälften av studieförbundets undervisning ägnats åt arabiska och koranstudier. Språkundervisning i arabiska motiveras av Ibn Rushd med att det ger ökad förståelse för Koranens budskap även för de som har arabiska som modersmål. I praktiken, menar Johan Westerholm, är Ibn Rushd en klassisk madrasa, eller koranskola, men i svenskt skattefinansierat studiecirkelformat.

Ibn Rushd är inte ensamma. Pengarullning återfinns inom alla studieförbund. Kritik mot systemet har inte saknats. Nalin Peggul (S) varnade i Expressen 2014 för att regeringen Löfvens politik inom civilsamhället skapar inlåsnings effekter med bidragsberoende projektanställningar vilket inte leder till de samhällsinkluderande effekter som borde vara civilsamhällets övergripande mål. Statskontoret menade 2018 bland annat att bristerna på kontroll riskerar att underminera legitimiteten i Folkbildningsrådets folkbildande och demokratitvvecklande uppdrag.

På senare år har ett uppenbart tilltagande fusk fått fler att intressera sig för Folkbildningsrådets dysfunktionalitet. Bloggare som Rebecca Weidmo Uvell har grävt i verksamheten, liksom Johan Westerholm, men också Magnus Ranstorp, som kom in på folkbildningen när hans forskargrupp upptäckte extremistkopplingar i studieförbunden.

Sist har politikerna reagerat. I höstas kallades Folkbildningsrådet till kulturutskottet eftersom statliga skattemedel kommer från kulturbudgeten via utbildningsdepartementet. Moderaterna vill lägga ner rådet och flytta verksamheten till MUCF (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor) för att på så vis

Magnus Ranstorp, forskare om terrorism och extremism.

öka insynen då statsbidragen till folkbildning upp- går till tio procent av kulturbudgeten. Motståndet från regeringspartierna och Folkbildningsrådet har varit hårt och hätskt.

– Det jag blir mest arg över är att Folkbildningsrådet inte har självinsikt om de stora förändringar som måste göras. De är fast i sina hjulspår, säger Magnus Ranstorp.

Studieförbunden har själva fått välja nivå på den utökade självkontroll som infördes i höstas vilket inneburit att de orimliga mängderna med studiecirkeldeltagare och rapporterade timmar består. De flesta bedömare menar att självkontrollen bara skrapar på ytan.

– Enligt beräkningar som både Ledarsidorna och kulturutskottet har gjort kan det handla om upp till 600 miljoner kronor per år i felaktigt utbetalda skattefinansierade statsbidrag för samtliga studieförbund om de relativa talen slår igenom i all verksamhet. Det är sannolikt för sent att hejda en extern granskning av hela statsanslaget till folkbildning, säger Johan Westerholm.

Foto: Mostphotos

Bidragsindustrins bankomat

Drygt 20 miljarder skattekoronor lägger en våt filt över civilsamhället

Drygt 20 miljarder kronor fördelas årligen till civilsamhället. Bidragen delas ut med ett stort mått av tillit vilket gett upphov till fusk och även skapat en klass av bidragsentreprenörer. Behövs skattepengar i en sektor som egentligen ska bygga på frivillighet och idealitet?

– Civilsamhällets uppstudsighet och oberoende har försvagats av bidragen och många organisationer är i dag ofta underordnade politiken. Det är en historisk utveckling i Sverige kopplad till välfärdsstatens framväxt, menar professor Lars Trägårdh.

Det fanns en tid då ett fritt föreningsliv blomstrade. För snart 150 år sedan uppstod på frivillig grund folkrörelser och en mängd andra organisationer. Det var frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen, idrottsrörelsen och bonderörelsen, rösträttsrörelsen, kvinnorrörelsen, arbetarrörelsen och hembygdsrörelsen för att nämna några.

– Folkrörelserna var inte från början beroende av statliga medel, men med välfärdsstatens tillväxt följde en allmän politisering av samhällets funktioner och ett ökat beroende av statliga stöd. Sverige hade inledningsvis ett ideellt engagemang liknande det som finns i USA, men där har civilsamhällets organisationer snarare avpolitiserats och blivit beroende av privata stiftelser medan det i Sverige har inkorporerats under staten. I vissa fall fungerar de som integrerade underleverantörer för statlig politik, till exempel vad gäller idrott och hälsa, demokratisk uppfostran, mångfald och jämställdhet. I detta avseende har det svenska civilsamhället stundtals blivit ett redskap för statlig politik, säger Lars Trägårdh.

Läser man antologin *Det svenska civilsamhället* – en översikt diskuteras sektorns roll som om det statliga inflytandet vore en självklarhet. Men det är ett typiskt svenskt perspektiv. Civilsamhället har en mycket djupare betydelse än så och kan spåras långt tillbaka i idéhistorien.

– Egentligen finns två utgångspunkter för den ideella sektorn – att den står fri från staten och vid

Lars Trägårdh.

BIDRAGSBEROENDET HAR GJORT FÖRENINGSLIVET IRRELEVANT.

sidan av näringslivet. Ett civilsamhälle uppstår på frivillig basis och visst är det synd att det nu ligger en våt filt av skattemedel över sektorn, säger Lars Anders Johansson, som driver nätmagasinet Kompass.

Varför har civilsamhället i Sverige blivit lika med statligt stöd?

– En av gräsrotsrörelserna var arbetarrörelsen som också var en av de första att politiseras. På 1930-talet toppade de totalitära samhällena, präglade av en övertro på politiken. Även inom socialdemokratin fanns och finns en politisk övertro, men det var först under 1960-talet som processen med att först statliga civilsamhället inleddes på allvar. Den ideella sektorn inkorporerades i den svällande statsapparaten som ett sätt att kväva den offentliga konkurrensen, menar Lars Anders Johansson.

I dagens Sverige används begreppet civilsamhälle för att beskriva de skattefinansierade organisationer som iklätt sig de gamla folkrörelsernas skrud. Men det gäller inte bara dessa rörelser. Det offentliga stöttar även mängder av små, nystartade föreningar som enbart drivs för att söka bidrag, ett stöd som ofta ges på oklara grunder.

– Gång efter annan läser vi hur dessa blivit medel för diverse bidragsfusk från politiska och religiösa extremister. Några folkrörelser är det knappast frågan om längre. Bidragsberoendet har gjort föreningslivet irrelevant, enligt Lars Anders Johansson.

I spåren av ett bidragsstött civilsamhälle har det i föreningslivet också uppstått en klass av bidragsentreprenörer med kompentens att söka och få anslag, ofta för att motverka segregation eller i demokrati-stärkande insatser.

– Bidragsentreprenörer är alla de som saknar ambitioner att själva dra in sin försörjning och i stället ser driften av föreningar som ett heltidsjobb. Så länge vi har ett alldeles för generöst och

Fakta

Folkrörelse kontra civilsamhälle

→ I Sverige har begreppet folkrörelser haft ett större genomslag än i något annat land och fått en varierande betydelse. Med tiden urladdades begreppet på sitt bredare kollektiva och samhällskritiska sammanhang. Under 1960-talet uppstod andra folkrörelser, exempelvis för fred, miljö eller för solidaritet, rörelser som inte passade in i den gamla definitionen. Under 1990-talet introducerades civilsamhället i den svenska debatten, men inom politiken hette området länge "folkrörelsepolitik". 2009 ersatte den borgerliga regeringen området med "politik för det civila samhället".

→ De senaste decennierna har det vuxit fram sociala rörelser på icke-statlig grund som kallas NGO (Non-governmental organization) efter angloamerikansk förebild. Exempel är allt från Trädskramarna till den globala rättviserörelsen.

fuskvänligt bidragssystem kommer folk utnyttja det. Det finns otroligt många som ser staten som en bankomat för att få betalt för sin hobby, säger den grävande bloggaren Rebecca Weidmo Uvell.

Författaren Lars Åberg har läst ett stort antal projektansökningar från olika föreningar till MUCF och Delegationen mot segregation (Delmos), två myndigheter som delar ut hundratals miljoner kronor vardera varje år.

– Språket i ansökningarna är laddat med värdeord som "inkludering", "deltagande", "hållbarhet" och "kraftsamling". Orden kan kombineras på olika sätt, men inte hur många gånger som helst och ansökningarna liknar ofta varandra, säger han.

Enligt Lars Åberg handlar de utvärderingar som faktiskt görs mest om innehåll. Ekonomisk kontroll brister däremot.

Det härstammar från den tillitsmodell om styrning och uppföljning av offentliga medel som socialförsäkringsminister Ardalan Shekarabi (S) anammat. Modellen har sitt ursprung i Folkbildningsrådet som fördelar bidrag till studieförbunden. I den kontexten är kontroll något som inte ska utövas trots att det handlar om enorma summor av skattepengar:

– Vi vill ha en tillitsbaserad styrning där vi vågar lita på medarbetarna och låter dem göra jobbet. Det innebär inte att vi motsätter oss uppföljning och tillsyn men kontrollerandet har gått för långt, förklarade ministern så sent som 2018.

Lars Åberg

Eva Cooper

Ardalan Shekarabi har för övrigt själv en bakgrund där hans eget och flera andra SSU-distrikt i början tjugohundratalet avslöjades för omfattande medlemsfusk. Efter det krympte ungdomsförbundets medlemsantal 2007, från 20 500 aktiva till 4 300.

En liknande struktur av bidragsentreprenörer kombinerat med brist på kontroll finns också inom de statliga näringslivsstöden.

– Det är ett skrå som är duktigt på att förstå det fluffiga och ofta obegripliga språket inom det företagsfrämjande systemet. Det är ett bidragsberoende som enligt studier tycks leda till två saker:

höga löner för de berörda och lägre produktivitet för de samma, säger Eva Cooper, regionchef på Företagarna.

Det är inte långsökt att tro att det här finns ett samband mellan de offentliga föreningsstöden och stöden till näringslivet, till exempel när det gäller höga löner.

Terrorforskarer Magnus Ranstorp berättar om ett fall inom det muslimska studieförbundet Ibn Rushd där lokala företrädare i Göteborg plötsligt höjde sin lön med 40 procent för fem anställda på det bidragsstödda studieförbundet. Det gav dem en genomsnittslön på 62 500 kronor i månaden.

– De offentliga föreningsbidragen och bidragen till studieförbunden är ett svart hål där ingen längre har kontroll över hur skattemedlen används. Konfettibidragen till civilsamhället måste få ett slut, menar han.

Fakta

Så fördelar sig bidragen

→ De statliga bidragen till det civila samhällets organisationer uppgick under 2017 sammanlagt till cirka 14,2 miljarder kronor. Av dessa gick 4,5 miljarder kronor till folkbildningen (folkhögskolor och studieförbund), över 3 miljarder kronor till biståndsorganisationer i Sverige samt 1,9 miljarder kronor till de nationella idrottsförbunden. Andra stora anslag är bidrag till vägföreningar som uppgick till 1,2 miljarder kronor, till handikapporganisationer och organisationer inom det sociala området på 500 miljoner kronor och till ungdomsorganisationer på 240 miljoner kronor. Även statens stöd till trossamfunden som uppgår

till cirka 90 miljoner kronor ingår i summan fördelade statsbidrag.

Därutöver fördelar Partibidragsnämnden, en myndighet under riksdagen, cirka 170 miljoner kronor till politiska partier.

→ Utöver statsbidrag uppgick bidragen från kommuner till det civila samhället till 4,6 miljarder kronor 2016 medan regionerna fördelade 2,3 miljarder kronor samma år.

→ Sammantaget uppgick offentliga bidrag och stöd 2107 och 2016 till en ungefärlig summa på 21,1 miljarder kronor per år i genomsnitt.

→ Inom flera områden har bidragen på senare år snarare ökat än minskat.

21,1

miljarder kronor till civilsamhällets organisationer (siffran är ett snitt för 2016 och 2017).

Statligt stöd i stället för idealitet

Civilsamhället är en stor och viktig samhällelig sektor som innefattar allt från klassiska folkrorelser till kultur och sport. Gemensamt är det statliga stödet. Här är två etablerade exempel.

Idrottsrörelsen

En av vår tids stora folkrorelser är idrottsrörelsen. Flera miljoner utövare i alla åldrar och på alla nivåer gör rörelsen till den i särklass mest omhuldade och den är sällan ifrågasatt tack vare sitt bidrag till folkhälsan.

Idrottsrörelsen inbegriper cirka 20 000 föreningar och är en stor mottagare av olika typer av stöd och bidrag från det offentliga. Idrottsförbundens totala omsättning har ökat från en miljard kronor 1998 till närmare 2,2 miljarder 2018, en ökning som framför allt beror på höjda statsbidrag, i synnerhet sedan kopplingen till statliga Svenska Spel togs bort 2009. Det finns en oräknelig mängd stödformer: föreningsbidrag, lokalt aktivitetsstöd, föreningsbidrag utifrån samtal, ledarutbildningsbidrag, projektbidrag, startbidrag, evenemangs- och arrangemangsbidrag, lönebidrag, administrations- och grundbidrag samt bidrag för lokal.

I summan på drygt två miljarder ingår inte lokalsubventioner, stöd till drift av idrottsföreningar eller investeringar i idrottsanläggningar. Det betyder att skattebetalarnas kostnader för idrottsrörelsen är avsevärt mycket större än bara statsbidragen. Enbart kommunernas stöd till idrottslivet uppgår till minst 4,5 miljarder kronor (2005).

Argumenten för bidragen är ofta att det handlar om en fritidssyssla som är viktig för miljoner medborgare, men finansieringen är inte oproblematisk. Precis som när det gäller Folkbildningsrådet är Riksidrottsförbundet (RF) en ideell förening som företräder sina medlemmar. Trots det har RF ensamrätt på att fördela drygt två miljarder skattekröner som läggs på idrott varje år, men en hel del når aldrig utövarna.

– Den korporativa förvaltningsmodellen innebär att RF ligger utanför riksdagens kontrollmakt. Det försvårar kartläggning av statsbidraget och det är inte möjligt att utvärdera bidragets måluppfyllelse, säger Filip Wiljander som skrivit en Timbrorapport om idrottsrörelsen.

Rapporten visar bland annat att inte ens

hälften av statsbidraget går till idrottsföreningarna där själva verksamheten utförs. Resten stannar hos RF, i någon av dess regionala organisationer eller i toppen på medlemsorganisationerna. Enbart RF centralt har över 100 anställda med administrativa kostnader på drygt 250 miljoner kronor.

Filip Wiljander menar att RF bör fräntas sin särställning.

– Avskaffa de statliga bidragen till idrott som i dag fördelas genom RF och låt kommunerna ta ett större ansvar för idrottspolitiken, säger han.

Miljörorelsen

Även om oron för miljöförstöring har funnits sedan industrialiseringens barndom så är den breda miljörorelsen en relativt ny företeelse.

Mycket tidigt förstod det offentliga betydelsen av att försöka binda miljörorelsen till sig, även om delar av rörelserna valt att agera oberoende av statliga bidrag. I vissa fall används civil olydnad och till och med olagliga aktioner, inte sällan med uppmaningar om att det krävs en grön diktatur för att rädda världen från ekologisk

katastrof. Säpo har också så sent som förra året varnat för miljöextremism och att det finns risk för terroristdåd.

I den politiserade färan har Naturskyddsföreningen (SNF) gått i bräsch. SNF bildades på den tiden då civilsamhället var ideellt på riktigt och var länge en rörelse med bred folklig förankring.

Med miljörorelsens politisering har verksamheten lagts om. SNF agerar i dag som lobbyorganisation och har på det viset lyckats påverka både lagstiftning och myndigheter.

Föreningen uppbär en stor del av sina intäkter i bidrag från bland annat Sida. Det offentliga stödet ligger på knappt 75 miljoner kronor.

Ett medlemskap i SNF är det samma som en röst på Miljöpartiet, menar Rebecca Weidmo Uvell som flera gånger skärskådat förenings uppsåt.

– Miljörorelsen infiltrerar demokratiska institutioner som ogenerat ger den makt, pengar och positioner. Personer sätts på en evig lönelista i syfte att både skaffa jobb åt sig själva och polarna för att få skattebetalarna att betala för den opinion de borde betala själva att driva, säger hon.

LÅT KOMMUNERNA TA ETT STÖRRE ANSVAR FÖR IDROTTPOLITIKEN.

Filip Wiljander

